

УДК 159.316

Льїна Ю.Ю., к. б. н., доцент, УЦЗУ

ПРОВІДНІ МОТИВИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ У ПЕРІОД ЮНАЦЬКОЇ КРИЗИ

У статті аналізується проблема внутрішньої діяльності суб'єкта. Доведено, що професійна підготовка курсантів залежить від ефективної організації навчальної діяльності у ВНЗ. Встановлено, що важливим чинником розвитку внутрішньої мотивації є організація викладачів і курсових офіцерів на індивідуальні досягнення особистості у навчально-виховному процесі.

Ключові слова: мотив, діяльність, особистість, криза.

Постановка проблеми. Юність – період раннього дорослішання. У цей період спостерігається найбільший пік у розвитку активності, сили і витривалості людини.

Як показали багаточисленні дослідження науковців, для процесів розвитку та інволюції притаманна, перш за все, нерівномірність.

Вчені встановили, що період першої дорослості у значній мірі визначається особистісними, соціальними і культурними факторами. Дія цих факторів активізує виникнення криз, а це, у свою чергу, спрямовує на оптимізацію способів подолання цих криз.

Саме поняття «криза» прийшла до психології з медицини, де ним визначається швидке, але небезпечне завершення стану хвороби [16].

Уявлення про психічний розвиток як процес якісних перетворень (криз), періодичного зламу старих структур і формування нових ми знаходимо у роботах Л.С. Виготського. Вікова криза, на думку вченого - то цілісна зміна особистості дитини, що регулярно виникає за зміни стабільних періодів. Вона обумовлена появою новоутворень, які приводять до руйнування однієї соціальної ситуації розвитку та виникнення іншої, адекватної новому психологічному образу дитини. Таким чином, вікові кризи мають обов'язковий і незворотний характер, їх виникнення є нормальною ознакою психічного розвитку, тому їх і називають ще нормативними кризами [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психологічній літературі існують різні точки зору щодо характеру кризи. Відмінності цих уявлень базуються на емпіричних дослідженнях.

В.І. Слободчиков сформулював розвиток суб'єктивності людини в онтогенезі. Вчений вважав, що на етапі розвитку людина проходить дві фази – період становлення соціальної спільності і період реальної своєї самобутності. Початок кожного періоду – це народження нової форми життя, зміна індивідуального режиму життя. Кожна фаза розвитку починається кризою. У кризах народження починається пошук нових форм подій. Криза розвитку розв'язується пошуком нових способів самовизначення («жити так далі не можна», «хочу бути як усі»), тобто людина починає міркувати про своє майбутнє [16].

Нашу увагу привертає концепція В.І. Слободчикова особливо тоді, коли дослідник підкреслює зміст життя людини.

Відомий психолог Б.Г. Ананьєв писав, що «...життєвий шлях людини – це історія формування і розвитку особистості в певному суспільстві, сучасника певної епохи і ровесника певного покоління. Разом з тим фази життєвого шляху датуються історичними подіями, зміною способів виховання, змінами способу життя і системи відносин, сумою цінностей і життєвою програмою, цілями і смыслом життя, якими дана особистість володіє» [2, 104-105]. Практично ступені суспільного виховання, освіти і навчання, що складають сукупність підготовчих фаз життєвого шляху, формування особистості, стали визначальними характеристиками періодів росту і дозрівання індивіда. Настання зрілості людини як індивіда віком 18 – 46 років поділяється на три макроперіоди щодо розвитку пам'яті, мислення та уваги: 1) від 18 до 25 років; 2) від 26 до 35 років; 3) від 36 до 46 років. Ці вікові макроперіоди відрізняються різними темпами розвитку психічних функцій та інтелекту [2].

У дослідженнях Б.Г. Ананьєва та його послідовників встановлено, що найвища точка піднесення показників у розвитку інтелекту припадає на 19 років, 22 роки і 25 років [2].

А.В. Толстих звертає увагу на той факт, що у вітчизняній психології до етапу молодості відносять дуже широке коло людей, що, на його думку, не правильно. Він вважає, що молодість людини починається з юності, і тому у деяких періодизаціях цей період називають «пізня юність» (від 18 до 25 років).

Молодість для значної частини молодих людей – це студентський період, коли вони відчують досить значне навантаження (фізичне, розумове, моральне, вольове). На жаль, не всі вміють раціонально розподіляти свої сили і раціонально використовувати свою роботу.

На це впливають різні фактори, зокрема й діяльність студентів. Тому важливо, особливо на молодших курсах, систематично організовувати контроль за їх навчальною діяльністю, проводити індивідуальні консультації, керувати інтелектуальним навантаженням курсантів, студентів. Навантаження повинно бути на високому для них рівні, але на доступному для першокурсників й другокурсників, тому що саме воно є однією з умов підвищення самоорганізації і активності молоді, яка навчається у вищих навчальних закладах [16].

Отже, молодість - важливий етап розвитку розумових здібностей. У цей період суттєво розвивається теоретичне мислення, вміння абстрагувати, узагальнювати. Відбуваються якісні зміни у пізнавальній діяльності. Важливо, щоб молода людина у процесі навчання вміла розв'язувати не тільки стандартні пізнавальні задачі, а й нестандартні. Розвиток інтелекту у молодості тісно пов'язаний з розвитком творчих здібностей, що сприяє розвитку інтелектуальної ініціативи. Саме ці особливості треба урахувувати під час організації навчальної діяльності у вузі.

У зв'язку з цим певної уваги заслуговує характеристика мотивів навчальної діяльності курсантів і студентів, тому що вони безпосередньо впливають на професійну підготовку, на формування особистості майбутнього професіонала.

Встановлено, що у перехідні кризові періоди розвитку людини виникають нові мотиви, нові потреби, інтереси, ціннісні орієнтації. Тому інтерес до цієї проблеми визнається тим, що формування мотивації є невід'ємною частиною розвитку особистості людини.

Аналіз соціально-психологічних досліджень показує, що мотивація навчальної діяльності є неоднорідною, вона залежить від різних факторів: індивідуальних властивостей курсантів і студентів, від найближчого оточення, від рівня розвитку групи тощо.

Навчальна мотивація визначається як окремий вид мотивації, яка включена у даному випадку в навчальну діяльність. Цей вид мотивації, як і інші, характеризується спрямованістю, стійкістю і динамічністю.

У дослідженнях Л.І. Божович та її співробітників встановлено, що навчальна діяльність характеризується тим, що вона виникає під впливом ієрархії мотивів, у якій домінуючими можуть бути внутрішні мотиви, пов'язані зі змістом цієї діяльності та її виконанням, або ши-

роки соціальні мотиви. Це мотиви особистісного досягнення, підвищення статусу, мотив самоствердження тощо [4].

На думку С. Занюка та А.К. Маркової, продуктивність діяльності, її процес і результати визначаються, по-перше, спрямованістю мотивів, їх змістом, а по-друге, силою, активністю, напруженістю мотивів відповідного змісту. Так, А.К. Маркова, розглядаючи структуру мотиваційної сфери до навчання, підкреслює ієрархічність її будови, до якої входить потреба в навчанні, зміст навчання, мета, емоції, відношення тощо.

Навчальна діяльність мотивується внутрішніми мотивами, коли пізнавальна потреба «зустрічається» з предметом діяльності (формування узагальненого способу дій), у той же час опредмечується різними зовнішніми мотивами (самоствердження, досягнення успіху, обов'язок тощо). Потреба в досягненні переживається людиною як прагнення до успіху. Вона включається у досягнення далекої мети, отримання оригінальних результатів як у діяльності, так і способах розв'язання проблеми. Потреба в досягненні успіху стимулює людину до пошуку таких ситуацій, в яких би вона відчувала задоволення від успіху.

Ю.М. Орлов на основі дослідження навчальної діяльності студентів показав, що серед соціогенних потреб перше місце займає потреба у досягненні успіху, під якою він розуміє «прагнення людини до поліпшення результатів своєї діяльності [14]. Задоволення навчання залежить від ступеня задоволеності цієї потреби. Ця потреба спонукає курсантів більше концентруватися на навчанні й одночасно підвищує їх соціальну активність.

Встановлено, що для навчальної діяльності особливого значення набувають інтелектуально-пізнавальні мотиви. Ці мотиви людиною усвідомлюються як прагнення до знань, до їх поглиблення. Вони співвідносяться з навчальною діяльністю, з пізнавальною та інтелектуальними потребами [4].

У дослідженнях виявлено, що для організації навчальної діяльності важливе значення має положення про формування мотивації через визначення цілей навчальної діяльності. Починають діяти пізнавальний та навчально-пізнавальний мотиви, а потім один з них, той чи інший, стає домінуючим, здобуває самостійності, потім усвідомлюється.

Таким чином, все вище зазначене свідчить про складність навчальної мотивації як психологічного феномена, управління яким у навчальному процесі вимагає урахування її структури.

Навчальна мотивація – це особливий вид мотивації, який характеризується складною структурою, до якої входить внутрішня і зовнішня мотивація, а також такі характеристики мотивації, як: стійкість, зв'язок з інтелектуальним рівнем розвитку та характер навчальної діяльності.

Аналіз праць з проблеми навчальної мотивації свідчить, що вона була предметом дослідження багатьох вчених (А.К. Маркової, Т.В. Матіс, А.П. Орлов та інші). Вони встановили, що навчальна мотивація характеризується та визначається наступними чинниками:

- освітньою системою й установами;
- індивідуальними особливостями тих, хто навчається;
- індивідуальними властивостями педагога, викладача, особливо ураховується система його відносин зі студентом та інше;
- специфікою навчального предмета.

Разом з тим залишаються питання, які є недостатньо вивченими. У доступній нам літературі не виявлено досліджень, присвячених особливостям розвитку та формування навчальної мотивації у студентському віці, її впливу на професійне та особистісне становлення у період кризи.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження стало вивчення особливостей навчальної мотивації курсантів перших курсів.

Виклад основного матеріалу. Експериментальне дослідження проводилося на базі Університету цивільного захисту України. В експерименті взяли участь 25 курсантів 1 курсу. Відповідно до мети нами використовувались наступні методи: аналіз науково-теоретичних джерел з проблеми дослідження, спостереження, бесіда, анкети та методики «Мотивація навчальної діяльності», «Опитувальник термінальних цінностей», «Тест смисложиттєвих орієнтацій», якісний аналіз отриманих результатів.

Експериментальне дослідження проводилося на початку навчального року.

На першому етапі відбувалося знайомство з досліджуваними у вигляді спостереження та бесіди.

У ході бесід курсанти розповідали про свої проблеми у навчанні, про свої відносини з курсовими офіцерами, однокурсниками та

викладачами. Нами було з'ясовано, що необхідно курсантам для успішного навчання, з їх погляду. З метою отримання більш повної інформації нами було проведене анкетування.

У більшості курсантів (68%) виявилася потреба у прийнятті групою, потреба у позитивному відгуку. Вони схильні до співробітництва, гнучкі і компромісні при розв'язанні проблем у конфліктних ситуаціях, свідомо слідуєть правилам і принципам відношень зі старшими (курсним офіцером, викладачем) та з однокурсниками. 32 % курсантів характеризуються тим, що у них простежується потреба в домінуванні, які більше говорять за інших, приймають рішення. Представники цієї групи допомагають викладачам організувати процес навчання.

Здійснений нами узагальнюючий висновок дозволяє відзначити, що у більшості курсантів (78%) домінують соціальні мотиви. В той час як у 52 % курсантів превалює мотивація благополуччя.

На наступному етапі експериментального дослідження ми проводили тестування, використовуючи «Опитувальник термінальних цінностей». Отримані результати свідчать, що 72 % курсантів отримали високий бал за критерієм «високе матеріальне становище». Цей показник є підставою для розвитку почуття власної значущості і позитивного ставлення до себе.

У значної частини курсантів (79%) виявлено високу потребу у досягненнях, прагнення до певних результатів у діяльності, зокрема, в навчальній діяльності. Вони ставлять певну мету, планують своє життя.

Окрему групу (76 %) склали курсанти, у яких виявилася потреба у збереженні власної індивідуальності. Вони схильні до своєї особистості, своїх поглядів, переконань, до свого стилю життя.

Для всіх курсантів найбільш значущими сферами життєдіяльності виявились – навчання, освіта та сфера захоплень. Для більшості першокурсників професійна сфера не має певного значення. Це можна пояснити тим, що вони ще не міркують про майбутнє.

Інтерес до громадського життя у курсантів виявився у тому, що вони прагнуть зайняти певне місце у групі, розширити коло друзів. Це може бути пов'язане з тим, що у першокурсників йде процес адаптації і на цьому етапі життя у них з'являються нові друзі та знайомі.

Результати тесту смисложиттєвих орієнтацій свідчать про те, що більшість курсантів майбутні цілі пов'язують із закінченням навчання в університеті, орієнтуючись на свої перспективи.. У незнач-

ної частини досліджуваних (24%) плани не підкріплені ні особистісною відповідальністю, ні їх реалізацією. Ці курсанти ще не самовизначилися, не мають досвіду.

Порівнюючи отримані результати, ми вважаємо, що розвиток навчальної мотивації курсантів пов'язаний з особистісними властивостями. Аналіз результатів дозволив наших досліджуваних поділити на дві групи: з високим та низьким рівнем навчальної мотивації. Першу групу склали курсанти з високим рівнем навчальної мотивації. У них виявилася і спрямованість на навчально-професійну діяльність, на розвиток самопізнання, самоосвіти. Ці курсанти планують своє життя і ставлять цілі. У них виявилася потреба у власній індивідуальності, прагнення до незалежності, прагнення зберегти свої погляди, свій стиль життя, не піддаватися впливу інших людей.

Другу групу склали курсанти з низьким рівнем навчальної діяльності. Професійна сфера для них не має значення. Курсанти рідко замислюються про своє майбутнє. Воно для них є невідомим. Майбутні плани для них не мають опори, вони не підкріплюються ніякою відповідальністю. Можна припустити, що вони зробили несвідомий або помилковий вибір професії.

Отримані результати дозволили дійти до висновку, що мотивація навчальної діяльності є досить сильно вираженою, у курсантів домінують соціальні мотиви, але менше виявлені пізнавальні та мотиви досягнення, що продемонстровано у багатьох дослідженнях у період професійної кризи. Можливо на підставі наших досліджень при певній організації діяльності піддослідні в змозі використовувати енергію кризи у конструктивному руслі, що сприятиме підвищенню ефективності результатів, зокрема, навчальної діяльності.

Ефективність навчального процесу у вузі безпосередньо пов'язана з тим, наскільки високою є мотивація у майбутнього фахівця щодо оволодіння професією. Тому навчальна діяльність повинна бути організована так, щоб у особистості розкривалися всі її потенційні можливості, включаючи внутрішню мотивацію, що забезпечує її розвиток. Виникає питання, з якого боку йде процес мотивації: від організації діяльності чи від особистості та формування її установок.

Встановлено, що навчання пов'язане з внутрішньою мотивацією.

Основна задача розвитку мотивації навчання – це така організація навчальної діяльності, яка б сприяла розкриттю внутрішнього потенціалу особистості.

Висновки. Для психологічно грамотної роботи з розвитку мотивації навчання важливим чинником є орієнтація викладача і курсових офіцерів на індивідуальні досягнення курсантів. Саме викладач та курсові офіцери повинні являти собою зразок внутрішньої мотивації. Ці особистості повинні бути з яскраво вираженим домінуванням любові до педагогічної діяльності та з інтересом до її виконання, високим професіоналізмом і впевненістю у своїх силах, з високою самоповагою тому, що молодість – це вік кризи. Психологи наголошують, що до кризи слід відноситися не тільки з розумінням, але й з повагою. Саме тоді криза може сприяти особистісному і професійному розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология. – Екатеринбург. Деловая книга, 1999. – 621 с.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. Л., 1968.
3. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. – М., Мысль, 1976.
4. Божович Л.И. Изучение мотивации детей и подростков / Под ред Л.И.Божович и Л.В.Благонадежной. – М., 1972.
5. Вайзер Г.А. Смысл жизни и двойной кризис в жизни человека // Психологический журнал. – 1998. – Т. 16. - № 5, - С.3 – 14.
6. Выготский Л.С. Педология подростка / Собр. соч. в 6 томах. Т.4. – М., Педагогика, 1984. – С. 5 – 542.
7. Гамезо М.В., Петрова Е.А., Орлова Л.М. Возрастная психология: учебное пособие. М., Педагогическое общество России, 2003. – С. 219 – 273.
8. Зинюк С.Т. Психологія мотивації та емоцій. Луцьк, 1997.
9. Келле А. Гуманистическая психология – третий путь психологии? // Психология исследования познавательных процессов личности. – М., Наука, 1983. – С. 94 – 109.
10. Лановенко Ю. Екзистенціальний зміст суб'єктивного аспекту юнацької кризи // Соціальна психологія, 2006. - № 5 (6). – С. 81 – 93.
11. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М., 1996.
12. Маркова А.К., Матис Т.А. Формирование мотивации учения. – М., 1990.
13. Методы, способы и приемы активизации обучаемых: Метод. рекомендации / Сост. Ю.А.Макаров. Пенза, 1999.

14. Орлов Ю.М. Потребностно-мотивационные факторы эффективности учебной деятельности студентов Вуза: Автореф. ....доктора психологических наук. – М., 1984, - 32 с.

15. Поливанова К.Н. Психология возрастных кризисов: Учебное пособие. – М., 2000.

16. Психология возрастных кризисов: Хрестоматия/ Составитель К.В.Сольченко, Минск, М., 2001.

<http://nuczu.edu.ua/>